

GELENEKSEL KEÇECİLİKTEN SANATSAL BAKIŞLAR

ARTISTICS VIEW FROM TRADITIONAL FELTING

*Nazan KELEBEK**

*Tuğçe ÇOKAN***

Özet

Bilinen en eski tekstil yüzeyi olarak kabul edilen keçe, nesilden nesile aktarılan kültür mirasıdır. Tükenmekte olan el sanatları arasında keçecilik, farklı ve çağdaş bir bakış açısıyla günümüze taşınmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada, Kuzey ve Güney Küre’de troposferden yansıyan güneş hüzmelerinin atmosferde oluşturduğu ışıklardan esinlenerek özgün tasarımlar gerçekleştirilmiştir. Kuzey ışıkları olarak bilinen bu doğa olayı tema olarak ele alınmıştır. Tasarımda kullanılan hammadde sarı, açık yeşil, koyu yeşil, mor ve lacivert renklerde boyanmış % 100 yün elyafıdır. Yardımcı materyaller ise arıtılmış su, beyaz sabun, keçe iğnesi, % 100 ipek kumaş ve Amerikan servisidir. Keçe üretimi için ıslak ve kuru keçe yöntemleri tercih edilmiştir. Keçelerin ebatları A4 (297*210 mm) olup giysi aksesuarı olarak yeniden şekillendirme yapılmıştır. Sonuç olarak, unutulmaya yüz tutmuş el sanatlarından olan keçe yapımı genç kitlelere tanıtılarak kültürün aktarımı gerçekleştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Keçe, Keçecilik, Yün, El Sanatları, Kuzey Işıkları

Abstract

Felt is considered as the oldest known textile surface of the cultural heritage that is passed down from generation to generation. Among the handicrafts that are being consumed, felting is tried to be carried to today with different and contemporary interpretations. In this study, original designs have been realized by inspiring from the lights created by electrically charged particles that enter the world atmosphere in the North and South Globes. This natural phenomenon, known as the northern lights, is considered as a theme. The raw material used in the design is 100% wool fiber dyed in yellow, light green, dark green, purple and dark blue colors. Auxiliary materials are purified water, white soap, felt needles, 100% silk fabric and American service. Wet and dry felt methods were preferred for felt production. The dimensions of the felts are A4 (297 * 210 mm) and they are re-

* Dr., Gaziantep Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü, Gaziantep / Türkiye nkalebek@gantep.edu.tr

** Gaziantep Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi Gaziantep / Türkiye cokantugce2879@gmail.com

shaped as garment accessories. As a result, the transfer of culture was carried out by introducing felt-making handicrafts, which are among the forgotten handicrafts, to young kits.

Keywords: Felt, Felting, Wool, Handicraft, Northern Lights

1. Giriş

Keçe, keratin yapılı hayvansal ürün olan yün elyafının yapısında bulunan pul tabakalarının nem, ısı, basınç ve hareket etkisi ile çözünmeyecek şekilde birbirine içine geçmesi sonucu elde edilen, atkı ve çözümlenmeyen tekstil yüzeyleri olarak adlandırılmaktadır (Şanlı ve Keçeci, 2019, s.1150). Keçecilik sanatı, geçmişi her yönü ile günümüze aktaran el sanatları içinde yer almaktadır. İnsanoğlu tarafından tam olarak nerede, nasıl ve hangi amaçlarla kullanıldığı konusunda kesin bilgilere erişilememiştir. Ancak M.Ö 1200 ve 1100 yıllarında Troya Savaşları'nda adı geçen İliada eserinde bahsi geçtiği bilinmektedir. Keçenin Çin halkı tarafından M.Ö.2300 yıllarında kullanıldığı çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Türklerde ise Orta Asya yaşam biçiminin bir ögesi olarak Türk boyları tarafından Anadolu'ya taşınmıştır. Türkiye'de keçe üretimi Afyon, Balıkesir, Bigadiç, Manisa, Denizli, Maraş, Turgutlu, Tire, Ödemiş, Bergama, Soma, Konya, Akhisar, Kars, Erzurum ve Şanlıurfa illerinde yer alan farklı merkezlerde üretilmektedir (Şanlı ve Keçeci, 2019, s.1152; Atış Özhekim, 2009, s.125; Begiç, 2016, s. 287; Gür, 2012, s. 1180; Harvey, 1996, s.28; Berthold, 1980, s. 145). Ancak, son zamanlarda teknolojinin artması, yeni tekstil yüzeyi üretimlerinin ortaya çıkması, yüksek işçilik ve maliyetinin artması dolayısıyla birçok atölye kapanmıştır. Ayrıca insanlar koktuğu ve kaşınıtı yaptığı gerekçesiyle keçe tekstil yüzeylerini tercih etmemektedirler. Hal böyle olunca maalesef sanatı icra eden ustaların sayısı bir hayli azalmıştır. Günümüzde, genellikle keçe süs eşyası, dekoratif obje ve süs eşyası olarak varlığını sürdürmeye çalışmaktadır (Ovacık, 2015, s.158; Çeliker, 2011, s.2; Iğın, 2011, s. 25; Oyman Büken, 2005, s.88).

Çalışmaya konu olan tasarımların teması kuzey ışıklarıdır (Şekil 1). Kuzey ışıkları, Dünya atmosferine güneşten gelen serbest yüklü ışınların gaz Güneşten dağılan elektronlar ve protonlar "Güneş rüzgârı" aracılığıyla Dünya'ya doğru gelmektedir. Bu parçacıklar Güneş rüzgârı tarafından yeryüzüne doğru gönderilmektedir. Pozitif ve negatif yüklü parçacıklar dünyanın manyetik alanına çarpmaktadırlar. Dünyanın manyetik alanı kutuplarda daha zayıftır. Bu sebeple dünyanın atmosferine giren parçacıklar, gaz partikülleri ile çarpışır. Bu çarpışmaların neticesinde halk arasında kuzey ışıkları olarak bilinen ışık dansları ortaya çıkmaktadır. Kuzey ışıkları yeryüzünün 80 ila 640 kilometre arasında meydana gelmektedir.

Şekil 1: Kuzey Işıkları

Seyirci ve Topbaş (1999) günümüzde önemini yitiren, kullanımdan kalkan, doğa ile iç içe yaşayan konar-göçer hayatı yaşayan Orta Asya Türklerinin sıklıkla kullandığı keçenin tanımı, tarihi geçmişi, keçe üretim teknikleri, keçe üretim merkezleri, kullanım alanları ve keçe çeşitleri hakkında detaylı bilgi vermişlerdir. Günümüzde üretim biçiminin ve kullanım yerlerinin değişmiş olmasına karşın, keçenin kullanımı yaygın bir şekilde devam etmektedir (Seyirci ve Topbaş, 1999, s.577).

Atiş Özhekim (2009), kültürel miraslar arasında önemli bir yer tutan keçe sanatını incelemişlerdir. Son yıllarda keçe hediyelik eşya, turistik çanta, torba, heybe, saç bandı, toka, kemer, cüzdan, eldiven, terlik, patik, paspas, servis, minder, masa örtüsü, vazo, bardakaltı ve şapka yapımında kullanılmaktadır. Dünyada tanıtmaya çalıştığımız keçe üzerine birçok Türk sanatçıların yanı sıra Avrupalı ve Amerikalı sanatçıları keçe kullanarak tasarımlar yaptığı bilinmektedir (Atiş Özhekim, 2009, s.123). Şanlı ve Keçeci (2019), gelenek ve göreneklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli rol oynayan el sanatları üzerine çalışmışlardır. Yüzlerce yıl göçebe hayatı yaşamış Türklerin el sanatları arasında sayılan keçeyi çadırlarda, çadır taban yaygısı, yeni doğan bebek kundağı, çuvallarda, çoban sırtlarında, abalarda, kepeneklerde, çizmelerde, külahlarda, yataklarında ve hatta tabutlarında kullandıkları bilinmektedir. Bu sanatın nesilden nesile aktarılmasında yazılı kaynakların önemini vurgulayan araştırmacılar, bu çalışma ile literatüre katkı sağlamışlardır (Şanlı ve Keçeci, 2019, s.1149). Kılıç ve Akpınarlı (2017), keçede kullanılan bitim işlemleri özelliklerini, uygulanma süreci hakkında inceleme yapmışlardır. Araştırmada kullanılan yöntem tarama tekniğidir. Araştırma örneklemeleri Ankara, Konya, Afyon ve İzmir illerinde yer alan keçe atölyelerinde çalışan 33 keçe ustasına ulaşılarak gerçekleştirilmiştir. Veri toplama analizinde anket kullanılmıştır. Sonuç olarak, keçe ürünlerde elyaf dökülme, estetik görünüm kazandırma ve kenar düzgünleştirme ve güve yemelik bitim işlemlerinin uygulandığı belirlenmiştir (Kılıç ve Akpınarlı, 2017, s.1427). Çeliker (2011), tiftik keçisi, koyun, tavşan, deve, lama gibi hayvanların yünlerini su, sabun ve ısı ile keçe kumaş üretmişlerdir. Türk kültüründe keçenin yeri ve öneminin belirlenmesi, keçe üretimi esnasında kullanılan sarf ve teknik malzemeler ile uygulanan

yöntemler, günümüzdeki sanatsal örnekleri tanıtmaya çalışmıştır. Çalışma sonucunda, elyaf dökülmesi giysilerde bombe ve yüzey özelliklerini etkilediği için tepme keçe yapımında geliştirilmesi gereken bitim işlemlerindendir (Çeliker, 2011, s.1).

Bu çalışmada, kuzey ışıklarından ilham alınarak, ıslak ve kuru yöntem ile keçe üretimi yapılarak, giyim aksesuarı haline dönüştürülmüştür.

2. MATERYAL ve METOD

2.1 Materyal

Islak keçe yöntemi ile keçe üretimi için farklı renklerde % 100 doğal yün, sıcak sabunlu su, yağ bazlı sabun, bambu masa servisi gerekmektedir. Kuru yöntem ile keçe üretimi için ise kuzey ışıklarını yansıtacak renklerde % 100 doğal yün, keçe iğnesi, alt taban için % 100 ipek kumaşa ihtiyaç bulunmaktadır.

2.2. Metod

Keçe yapımında üç farklı teknik kullanılmaktadır. Bunlar geleneksel tepme keçe, ıslak keçe ve kuru keçe yöntemidir. Geleneksel keçe yönteminde istenilen desene göre yün saçılımı yapıldıktan sonra pişirme işlemi gerçekleştirilir. Son olarak keçe yıkanıp kurutulduktan sonra kullanıma hazır hale getirilir. Islak keçe yöntemi, geleneksel tepme yönteminin ev ve atölye şartlarında üretimin gerçekleştirilmesidir. Kuru keçe yöntemi ise diğerlerine oranla daha kolay uygulanış şekline sahiptir. Küçük ebatlardaki keçeleri iğneleme yöntemi ile oluşturmak mümkün olduğu için daha çok sayıda motif ve dikişsiz applike yapımı için tercih edilmektedir. Bu çalışmada toplam 4 adet A4 ebatında keçe tasarımı yapılmıştır. Bunlardan 1 tanesi kuru keçe yöntemi ile diğer üç tanesi ise ıslak keçe yöntemi ile üretilmiştir.

Keçe üretiminde desenlendirme tekniği de önemli bir yer teşkil etmektedir. Dört farklı keçe desenlendirme tekniğinden yararlanılmaktadır. Bunlar yapım sırasında, applike yöntemi, işleme tekniği ile ve kuru elyaf ile desenlendirilmez. Yapım sırasında desen oluşturma geçmişten günümüze sıklıkla kullanılan, üretildiği esnada istenilen şeklin verilmesi esasına dayanır. Applike tekniği ile desen oluşturmada model belirli bir plan düzeni içinde zemine teyel ile tutturulduktan sonra uygun iplik ile dikilerek sabitlenmektedir. İşleme tekniği ile desenlendirmede çeşitli iplikler kullanılarak, iğneler yardımıyla kullanılacak yüzeye yapılan işlemlerdir. En çok tercih edilen şekiller çiçek, yıldız ve kuş bezemeleridir. Sonuncu yöntem ise kuru elyaf ile desenlendirilmez. Bu teknikte ise desen, motife uygun olarak farklı renklerde elyafın yerleştirilmesi ile elde edilmektedir (Kılıç ve Akpınarlı, 2017, s.1427). Bu çalışmada, ıslak ve kuru yöntem ile üretilen keçelerde desenlendirme yapım aşamasında verilmiştir.

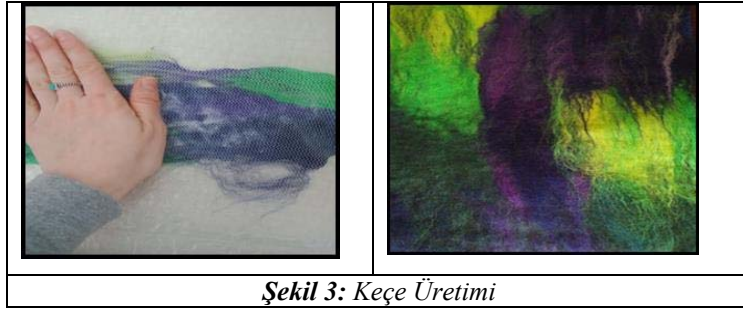
3. TASARIM ÖRNEKLERİ

Islak keeleme işlemi kee üretiminde kullanılan en eski tekniklerden biridir. Yün lifleri bambu servis üzerine aynı yöne bakacak şekilde yerleştirilir. Lifler sık aralıklarla yerleştirilirken sıraların arasında boşluk olmamasına dikkat edilmektedir. Daha sonra yerleşim yapılan yün liflerin üzerine sıcak sabunlu su gezdirilir. Bambu servisin bir köşesinden kaldırılarak yün lifinin sıkışıp sıkışmadığı kontrol edilerek rulo yapılır (Şekil 2).

Şekil 2: Yün Liflerinin Yerleşimi

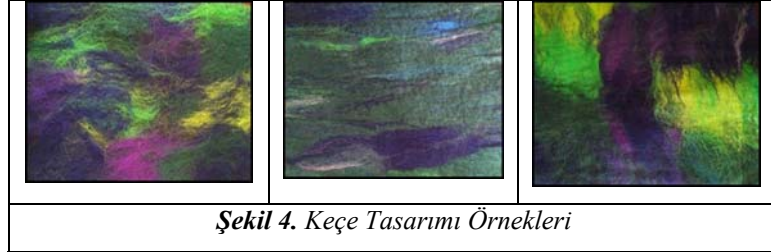
Rulonun sıkıca durması için iki köşesine lastik bant geirilir. Rulonun kendini bırakmaması için yuvarlama işlemi tekrarlanır. Rulonun iki köşesine takılan lastik bantlar çıkarılarak rulo dikkatlice açılır. Açılan ruloda oluşan buruşukluklar düzeltilir. Yuvarlama işleminin homojen dağılımı için lastik bant rulonun diğer köşesinden takılır. Ezme ve yuvarlama işlemi tekrarlanır. Böylece tek para kee kumaşı elde edilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3: Kee Üretimi

Kenarlarını sıkılaştırma işlemine geilir. Bu işlem sabunlu suya batırılan parmak uçları ile geerleştirilir. Sıkılaştırma işlemi yüze krem sürerken yaptığımız dairesel hareket ile geerleştirilir. Yerleştiren elyafın homojen ve tüm kumaş üzerinde eşit dağılımını sağlamak için rulo işlemi farklı yönlerden geerleştirilir. Bunun sonucunda, kee iyice sıkılaşır ve yün lifleri birbirleri içine kenetlenmiş olur. Birbirine içine kenetlenen lifler sayesinde kumaş ilk başta yerleştirilen yünlerin 2/3'ü kadar yer kaplıyor olacaktır. Islak keeleme işlemi günümüzde kumaş yapımı dişında birçok

yaratıcı projelerde de kullanılmaktadır. Islak keçe yöntemi ile elde edilmiş kumaş numuneleri Şekil 4’de verilmiştir.

Kuru yöntemde ise bir adet tasarım yapılmıştır. Kuru yöntemde izlenen ilk adım keçe iğnesi ve % 100 ipek kumaş temin etmektir. Şekil 5’de verilen farklı boyutlardaki iğneler yardımıyla ipekli kumaş üzerine serimi yapılan yün elyafına iğneler belli aralıklarla batırılıp çıkartılarak sabitlenmesi sağlanmıştır. Sonuç olarak Şekil 5’de görülen numune elde edilmiştir.

Islak ve kuru yöntemle elde edilen numunelere baktığımızda ıslak yöntemin çalışma temasına uygun numunelerin elde edildiğini görmekteyiz (Şekil 4 ve 5). Islak yöntemde yün elyafının hareket, nem ve sıcaklık etkisi ile daha iyi birbirine bağlandığı görülmüştür. Renklerin birbirine kaynaşması ile kuzey ışıklarına benzer etki elde edilmiştir. Ancak, kuru yöntemde numunenin hepsinin hareket etmediği düşünülürse sadece bölgesel elyafların hareketi söz konusu olduğu için yün elyafları birbiri içine kenetlenmemiştir. Yün lifinin yapısını oluşturan pulcuklar yeterli rutubet, sıcaklık ve basınç etkisi altında kalamadığı için istenilen renk geçişleri elde edilememiştir.

Tasarımcılar, özgün tasarımlar ortaya koymaya çalışırken ana malzeme dışında tasarımı süsleyecek farklı materyal ve dikiş tekniklerini de kullanmaları gerekmektedir. İnsanların giysilerine estetik katma arzusu, onları farklı tekniklerde dekoratif dikişler yaratmaya zorlamıştır (Özdemir ve Cayhan, 2019, s.338). Giysi süsleme teknikleri ile tasarımcı, özgün ve estetik tasarımlar elde edebilir. Giysi süsleme teknikleri, bir tekstil malzemesinin elde edilmek istenen son ürüne uygun olarak, yeniden düzenlenmesiyle

oluşturulmasıdır. Özellikle tekstil yüzeylere üç boyutlu yapı ve estetik görüntüler kazandırmaktadır. Araştırmanın, özellikle kültürel bir değer olan keçeleşmenin farklı süsleme teknikleri kullanılarak, geleneksel giyim ve kullanım alanının dışında tasarımlarda kullanılabilceğini göstermesi açısından tasarımcılara ilham vereceği ve kültürel değerlerin kaybolmasının önlenmesine de katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu amaçla elde edilen keçe çalışmalarına giysi süsleme teknikleri ile farklı dokunuşlar yapılmıştır.

Bu çalışmada da tasarımı yapılan 4 farklı keçeye mor renk % 100 polyester dikiş ipliği kullanılarak giysi süslemeleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen ürünler giysilerin manşet, omuz üzerine apolet şeklinde, askı ipliğini kapatma amacıyla üzerine yerleştirme ve giysi sağ göğüs kısmına süsleme tarzında kullanılmıştır (Şekil 6).

Şekil 6: Giysilere uyarlanması

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Giyim, insanlık tarihiyle başlayan ve gelişen kültürel bir olgudur. “Giyim kuşam olgusu insanların olumsuz iklim koşullarından korunma ihtiyacı ile başlamıştır. Başlangıçta bitkisel malzemeler ve yaban hayvanlarının postlarından yararlanılmıştır. Daha sonra hayvansal ve bitkisel liflerle tekstil yüzeyleri oluşturulmuştur. Eski çağlarda Orta Asya'nın da zorlu iklim koşullarından dolayı Türkler konar-göçer bir yaşam tarzı sürdürmüştür. Türklerin o dönemde giyim-kuşam kültürleri içinde keçe önemli bir yere sahiptir. Yün, elyaf halindeyken de, iplik halindeyken de keçeleşir; geleneksel keçe üretiminde elyafın keçeleşmesi kullanılırken, tekstil endüstrisinde de yünlü kumaşa yapılan dinkleme işlemi ile kumaşın keçeleşmesi sağlanmaktadır. Bu çalışmada yün elyafının ıslak ve kuru keçe yöntemi ile keçeleşmesi sağlanmıştır. Çalışma teması, kuzey ışıklarının doğal güzelliği, onun büyüğü ve dramatiği kaybolmaya yüz tutmuş kültürel

mirasımız olan keçe sanatı üzerinden ele alınmıştır. Islak ve kuru işleme keçe çalışması ile kuzey ışıklarının doğal güzelliği manipülasyon tekniğine aktarılmıştır.

Endüstriyel alandaki gelişmeler ve kısa sürede az zahmetli ürün üretme istekliliğindeki artış kültürel değerlerin yok olma sürecini hızlandırmıştır. Özellikle yakın geçmişten başlayarak, günümüze kadar uzanan ve yakın gelecekteki süreçte de daha çok hissedilecek olan kültürel değerlerde yaşanan toplumsal yozlaşma ve popüler kültür olgusu, kültürel değerlerin sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemiştir. Yapılan bu çalışmanın da hem moda trendleri karşısında unutulmaya yüz tutan kültürel değerlerin yaşatılmasına hem de geleneksel çizgiler ile modern tasarımların birleşimi konularında çalışmalar yapan araştırmacılara ve tasarımcılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca yapılan bu çalışma keçe ve keçecilik üzerine çalışacak akademisyen ve sektör için katma değeri yüksek sanatsal objelerin üretilebileceğini göstermektedir.

Kaynaklar

- Atış Özhekim, D. (2009). Keçenin Hikâyesi ve Sanatsal Üretimler, *Zeitschrift für die Welt der Turken (ZfWT)*, 1(1), 123-133.
- Begić, H.N. (2016). Giyim-Kuşam Kültüründe Keçe Sanatına Tarihsel Bir Bakış, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi*, 40, 287-297.
- Berthold, L. (1980). *The Early History of Felt*, American Anthropologist. America: New Series.
- Çeliker, D. (2011). Geçmişten Günümüze Türklerde Keçecilik ve Keçe Yapımında Yeni Teknikler. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi: Art-E*, 8, 1-22.
- Gür, S. (2012). Anadolu'nun Sanat Objesine Dönüşen Kültürel Değeri Keçe, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimi Dergisi*, 1(1), 1173-1181.
- Harvey, J. (1996). *Traditional Textiles of Central Asia*. London: Thamesand Hudson Ltd.
- İlgin, Ö. (2011). *21.Yüzyıl Başında Tepme Keçe Ürünlerinin Geleneksel ve Çağdaş Tasarımlar Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kılıç, Ö. ve Akpınarlı, H.F. (2017). Tepme Keçe Üretimi Yapan Atölyelerde Uygulanan Bitim (Apre) İşlemleri. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 6(32), 1427-1442.
- Ovacık, T.G. (2015). Geçmişten Günümüze Keçe; Ayfer Güleç İş Modeli Üzerine Bir Analiz, *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 158-162.
- Oyman Büken, R. (2005) Konya Merkezde Keçe Üretimi ve Günümüzdeki Durumu. *Milli Folklor Dergisi*, 17(66), 82-89.

- Özdemir, G. ve Cayhan, S. (2019), Çanta Tasarımlarına Manipülatif Dokunuşlar: Kutnu Kumaş Örneği. *İksad Journal*, 5(20), 333-339.
- Seyirci, M. ve Topbaş, A. (1999). Anadolu'da Keçecilik, *Erdem Halı Özel Sayı III*, 10(30), 577-597.
- Şanlı, S. ve Keçeci, H. (2019) Afyonkarahisar Keçeciliği, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 6(61), 1149-1157.